

Rzeszów, 23 lutego 2019 r.

dr hab. Radosław Grabowski prof. UR

Instytut Nauk o Polityce

Uniwersytet Rzeszowski

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pana mgra Kamila M. Kuśmidera „Polityczno-społeczne i kulturowe wymiary emigracji młodzieży z Polski do Wielkiej Brytanii”, Łódź 2018, s. 275, przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Ryszarda Machnikowskiego prof. UŁ, na Wydziale Stosunków Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego

1. Wybór tematu i tytuł rozprawy

Tematyka migracji zewnętrznych, obecna w polskiej nauce od dłuższego czasu, szczególnego znaczenia nabrała na przełomie XX i XXI w. O ile bowiem wcześniej migracje takie były traktowane jak interesujące zjawisko społeczne, choć z uwagi na skalę marginalne, o tyle w ostatnich dekadach Polacy wyjeżdżają masowo. Pomimo faktu, że migracje z Polski za granicę stały się poważnym problemem, wpływającym nie tylko na losy pojedynczych jednostek i ich najbliższych, ale też większych społeczności, przyczyny podejmowania decyzji migracyjnych wciąż pozostają jedynie częściowo zbadane. Tymczasem precyzyjne wskazanie, jakie czynniki przyczyniają się do decyzji o opuszczeniu kraju, jest kluczowe dla zrozumienia specyfiki tego zjawiska, w całej jego złożoności i wieloaspektowości. Poza walorami naukowymi, ustalenia takie mają kluczowe znaczenie dla odpowiedniego ukształtowania polityki państwa, podejmującego wprowadzenie działań mające przeciwdziałać zewnętrznym migracjom młodzieży, jednak nieskutecznie. Mamy zatem do czynienia nie tylko z interesującym obszarem badawczym, ale z problematyką o istotnym znaczeniu społecznym.

Mając to na uwadze trzeba uznać, że problematyka przedłożonej rozprawy doktorskiej została dobrana trafnie, gdyż podejmuje tematykę istotną z punktu widzenia nauk o polityce.

Przyczyny dla których tematyka emigracji młodzieży z Polski do Wielkiej Brytanii jest naukowo istotna zostały wskazane na s. 5-6 recenzowanego opracowania,

jednak uzasadnienie osobistego zainteresowania Autora tymi zagadnieniami można odnaleźć na s. 4. Doktorant pisze: *„Migracje ludności są niczym lustrzane odbicie zachodzących na świecie zmian, a w szczególności politycznych i ekonomicznych, mających wpływ na życie jednostki i narodów. Wysoka intensywność przemieszczeń wskazuje na konieczność analizowania ruchów migracyjnych. Warto dlatego przyjrzeć się temu zjawisku dokładniej, by określić jego skalę i poznać cele Polaków, którzy zdecydowali się emigrować, ustalić ich potrzeby i trudności napotkane na obczyźnie.”*

2. Metody i hipotezy badawcze oraz baza źródłowa

Doktorant precyzyjnie wskazuje jakie metody badawcze znalazły zastosowanie podczas przeprowadzonych podczas realizacji projektu badań, choć informacje te zostały rozproszone we wstępnej części rozprawy. Na s. 9 została umieszczona informacja, iż w dysertacji *„zostały zastosowane badania opisowe”*, uzupełniona o sposób wykorzystania tej metody badawczej. Wątek metodologiczny został podjęty na s. 12, gdzie jest mowa o metodzie ilościowej i przyczynach, dla których jej zastosowanie jest niezbędne w przeprowadzonych badaniach. Autor wskazuje na s. 13, iż wykorzystał także metodę sondażu diagnostycznego, a następnie szeroko objaśnia jej specyfikę i przydatność. Z kolei na s. 17 czytamy: *„W części teoretycznej pracy zostały wykorzystane metody analizy literatury, opisu stanu badań naukowych dotyczących zagadnienia migracji międzynarodowych oraz rozważania na temat migracji Polaków. (...) Badanie zostało uzupełnione analizą materiałów dostępnych na stronach internetowych, kwerendą prasową oraz danymi statystycznymi organów państwowych.”* Zastosowane w pracy metody badawcze należy uznać za adekwatne, zwłaszcza, że zostały one faktycznie wykorzystane przez Autora. Oryginalny sposób ujęcia informacji na temat metodologii, tj. ich rozproszenie w części wstępnej rozprawy pozostawia dobra wrażenie, gdyż w sposób naturalny wpisuje się w prowadzony wywód.

Należy mieć na uwadze, że mgr Kamil. M. Kuśmider kluczową część swojego opracowania poświęcił analizie danych uzyskanych na podstawie osobiście przygotowanych i przeprowadzonych badań ankietowych. Deklarowanym celem recenzowanego opracowania było *„rozpoznanie przyczyn oraz motywów skłaniających młodych ludzi do wyjazdu z Polski, funkcjonowania polskich migrantów na brytyjskim rynku pracy, charakteru więzi społecznych oraz planów związanych z migracją po-*

wrotną (...)” (s. 9). Cel ten koresponduje z główną tezą rozprawy, zgodnie z którą „Zmiany instytucjonalne dotyczące przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku znacząco wpłynęły na zachowania migracyjne Polaków” (s. 10).

W tym celu Autor sformułował na s. 9-10 szereg problemów badawczych, które zostały ściśle skorelowane z listą hipotez (tez?) szczegółowych. Są one następujące:

- 1) wielkość emigracji obywateli polskich warunkowana jest głównie sytuacją na rynku pracy w kraju wysyłającym,
- 2) studenci wykazują dość wysokie zainteresowanie wyjazdami (zarobkowymi) do Wielkiej Brytanii,
- 3) wśród motywów wyjazdów zarobkowych poza granice polski dominują głównie motywy ekonomiczne,
- 4) doświadczenia migracyjne studentów różnej płci będą wykazywały dyferencjację,
- 5) doświadczenia migracyjne studentów o różnym stopniu wykształcenia będą zachowywały dysproporcje,
- 6) doświadczenia migracyjne studentów z różnych miejsc pochodzenia będą dysharmonijne.

Poczynienie ustaleń w tym zakresie oraz weryfikacja postawionych tez wymagała przeprowadzenia ankiety w ramach odpowiednio dobranej grupy osób oraz syntetycznego ujęcia jej wyników. Tak też się stało w przypadku badań przeprowadzonych na potrzeby recenzowanej rozprawy, co zasługuje na aprobatę.

Baza źródłowa recenzowanego opracowania wskazuje, że Doktorant przeprowadził należytą kwerendę poprzedzającą pracę nad rozprawą. Wykaz cytowanych źródeł (Bibliografia) obejmuje 184 pozycje określone jako „Literatura”, 8 pozycji w części „Akty prawne”, a także 56 w części „Źródła internetowe”. Wykaz literatury obejmuje najważniejsze pozycje, zarówno polskie, jak i obcojęzyczne, choć zwraca uwagę brak odniesień do publikacji z ostatnich pięciu lat, co w przypadku dysertacji dotyczącej zjawisk cechujących się dużą dynamiką nieco dziwi. Zapewne na skutek pomyłki stosunkowo krótki wykaz aktów prawnych obejmuje tytuł, którego zaliczenie do tej kategorii jest niedopuszczalne, tj. Uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do dokumentu... (pozycja nr 8). Na aprobatę zasługuje obszerna lista źródeł internetowych. Wykorzystanie źródeł należy ocenić jako prawidłowe, a sposób prowadzenia wywodu jako poprawny.

3. Struktura i ocena rozprawy

Konstrukcja rozprawy przedstawionej przez mgra Kamila M. Kuśmidera odpowiada tytułowi oraz przyjętym założeniom badawczym. Łączna objętość opracowania to 275 stron, na które składają się: Spis treści, Wstęp, pięć rozdziałów, Zakończenie, Bibliografia, Spis tabel, Spis wykresów oraz Załączniki.

Rozdział pierwszy ma – co jest wyraźnie sygnalizowane w tytule - charakter wprowadzający do zasadniczej części rozważań. Sygnalizowane w spisie treści zagadnienia, takie jak określenie celu pracy, jej zakresu oraz problemu badawczego, a także problematyka związana z metodologią przeprowadzonych badań stanowią zasadniczą część tego rozdziału. Na uznanie zasługuje fakt, iż Doktorant osadza je w szerokim kontekście, wskazując nie tylko kluczowe dla prowadzonych badań problemy i pojęcia, ale też eksponując naukowe znaczenie badań nad migracjami oraz wskazując wcześniejsze dokonania w tym obszarze.

Charakter rozdziału drugiej rozprawy został wyraźnie zasygnalizowany w jego tytule, który brzmi „*Migracja jako problem współczesności*”. Autor dokonał w nim szeregu ustaleń, istotnych dla prowadzonej analizy, zwłaszcza w kontekście obserwowanego obecnie nasilenia trendów migracyjnych na świecie, a także czynnikami wpływającymi na zachowania migracyjne. Doktorant przedstawił najistotniejsze typologie oraz liczne teorie migracji, mające wyjaśniać złożoność procesów migracyjnych. Odniósł się także do czynników wpływających na migracje, poddał analizie kierunki migracji zarobkowych oraz przedstawił polityczne skutki migracji. Wpłynęło to korzystnie na jakość poczynionych w dalszych częściach rozprawy ustaleń.

W rozdziale trzecim Doktorant skupił się na polskich doświadczeniach związanych z migracją oraz polityką migracyjną. Scharakteryzował przy tym nie tylko polską politykę migracyjną i jej zmiany związane z przystąpieniem do Unii Europejskiej oraz stopniowym otwieraniem rynków pracy poszczególnych państw, ale poświęcił znaczną część rozważań politycznym skutkom opisywanego zjawiska, a zwłaszcza wpływowi emigracji na rynek pracy w Polsce oraz w Wielkiej Brytanii. Przeprowadził szerszą analizę w tym zakresie, sięgającą przełomu lat 80. i 90. XX w. Autor słusznie postrzega analizowaną problematykę przy zastosowaniu rozgraniczenia na okres przed akcesją Polski do UE i po akcesji, co odpowiada logice prowadzonego wywodu i pozwala na płynne przejście do dalszych części rozprawy.

Rozważania prowadzone w rozdziale czwartym, zatytułowanym „*Współczesne migracje Polaków do Wielkiej Brytanii po akcesji do Unii Europejskiej*” są poprzedzo-

ne wprowadzeniem o charakterze historycznym, dotyczącym poszczególnych fal migracji Polaków na Wyspy Brytyjskie. Każdorazowo Autor wskazuje na przyczyny i charakter migracji, co pozwala lepiej zrozumieć jak zróżnicowany miały one charakter. Pozwala to też wyraźnie dostrzec specyfikę poakcesyjnych migracji Polaków do Wielkiej Brytanii oraz ich społeczny kontekst – zarówno polski, jak i brytyjski. Na szczególną uwagę zasługują podrozdziały 4.3 oraz 4.4, w których mgr Kamil M. Kuśmider dokonuje przekrojowego ujęcia polskich migrantów m.in. z uwagi na długość pobytu, motywacje skłaniające ich do migracji, a także wskazuje jakie typowe problemy napotykają oni w Wielkiej Brytanii. Doktorant nie abstrahuje przy tym od analizy problemów bieżących, wygenerowanych przez decyzję Brytyjczyków o wystąpieniu ich państwa z Unii Europejskiej.

Ustalenia dokonane w rozdziałach 1-4 zostały w znacznej mierze oparte o analizę różnorodnych źródeł, głównie literatury naukowej. Rozdział piąty – *„Doświadczenia związane z emigracją do Wielkiej Brytanii na przykładzie studentów. Analiza wyników badań własnych”* – ma odmienny charakter, gdyż stanowi przekrojowe ujęcie, oparte na przeprowadzonych przez Doktoranta badaniach ankietowych. Z przedstawionych przez Autora danych wynika, że przeprowadzając ankietę uzyskał odpowiedzi od grupy 550 osób, zróżnicowanych pod względem płci oraz wykształcenia, z uwzględnieniem wieku oraz miejsca pochodzenia. Konstrukcja ankiety została dobrze przemyślana, a pytania dobrane w sposób pozwalający na uzyskanie precyzyjnych odpowiedzi, dających możliwość formułowania wniosków wartościowych z punktu widzenia prowadzonych badań. W kontekście liczby poczynionych ustaleń jako niewątpliwą zaletę recenzowanej rozprawy należy wskazać umiejętne wykorzystanie przez Doktoranta narzędzi pozwalających prezentować dane w postaci graficznej: tabel, wykresów, diagramów itd., co pozwala na lepsze przedstawienie uzyskanych wyników badań oraz ułatwia śledzenie wyводу. Należy podkreślić, iż łączna liczba tabel wynosi 52, a wykresów – 136, przy czym w każdym przypadku zostały one w klarowny sposób omówione.

Mgr Kamil M. Kuśmider w końcowej części rozdziału piątego dokonał podsumowania wyników przeprowadzonych badań, formułując wnioski oraz rekomendacje do działań praktycznych i dalszych badań. Są one na tyle liczne, że nie sposób odnieść się do każdego z nich w recenzji, ale warto podkreślić, iż przedstawione wnioski ściśle odpowiadają wynikom przeprowadzonych badań, a rekomendacje są ich logiczną konsekwencją. Niektóre z wniosków nie odpowiadają „społecznym przeczu-

ciom” dotyczącym analizowanych zjawisk oraz wykreowanym w mediach kliszom, służącym prostemu wyjaśnieniu skomplikowanych problemów, co czyni przeprowadzone przez Doktoranta badania szczególnie wartościowymi.

Zakończenie recenzowanej rozprawy ma charakter podsumowujący analizę problemów wskazanych na wstępie. Autor dokonał w nim pozytywnej weryfikacji postawionych tez – zarówno głównej, jak i szczegółowych (pomocniczych) – odnosząc się do każdej z nich odrębnie. Zaprezentował też syntetycznie ujęte wnioski. Doktorant słusznie podkreśla, iż „*Ruchy migracyjne stanowią proces, który będzie narastał, i z którym się będziemy już nie tylko stykać, ale koegzystować*” (s. 249). Wprawdzie z naukowego punktu widzenia dokonanie ustaleń o wydźwięku pozytywnym bądź negatywnym jest bez znaczenia, jednak z pewną satysfakcją należy odnotować, iż młody naukowiec - mgr Kamil M. Kuśmider, wskazuje na pozytywne aspekty poczynionych ustaleń: determinację, mobilność i przedsiębiorczość polskich migrantów, a także odwracalność kierunków ich migracji.

Ostatnia część rozprawy, zatytułowana „Załączniki”, zawiera kwestionariusz ankiety, zawierającej 30 pytań w części A, a także 15 pytań w części B – wypełnianej wyłącznie w przypadku zaznaczeniu odpowiedzi „a” w pytaniu nr 25 (Czy ma Pani/Pan doświadczenie pracy w Wielkiej Brytanii?). O ile konstrukcja ankiety nie budzi zastrzeżeń, tak w zakresie formy, jak i treści, to pewien niedosyt pozostawia brak pytań dotyczących studiów, jakie podjęły (ukończyły) osoby ankietowane, choć Autor rozprawy na s. 4 opuszczanie kraju przez „*młodych i wykształconych*” określa jako „*poważny problem*”. Pozornie kwestia ta nie rzutuje na decyzje związane z migracją, ale w praktyce o wyjeździe z kraju może decydować rodzaj (kierunek, specjalność) studiów – pozwalający podjąć satysfakcjonującą pracę w zawodzie lub nieatrakcyjny z punktu widzenia pracodawców. Równie istotny może być rodzaj ukończonej uczelni – nierzadko szkoły wyższe preferowane przez młodzież oferują raczej dyplom, niż wykształcenie, co nie pozostaje bez wpływu na dalsze losy absolwenta. Brak tego rodzaju ustaleń nie pozwala stwierdzić czy decyzje o migracji do Wielkiej Brytanii podejmują absolwenci niezależnie od tego, który kierunek studiów ukończyli (studiują) oraz w jakiej uczelni odbyli (odbywają) studia. Wydaje się to mankamentem przeprowadzonych badań, gdyż otwarte pozostaje pytanie, czy na decyzję o migracji rzutuje decyzja o wyborze szkoły wyższej lub określonego kierunku studiów.

Należy podkreślić, iż mgr Kamil M. Kuśmider nie unika w swojej rozprawie doktorskiej formułowania wniosków. Pomimo, iż nie wyodrębnia sekcji służących

przedstawieniu konkluzji, prowadzone rozważania są syntetycznie podsumowywane. Reasumując należy zwrócić uwagę, iż praca posiada logiczną strukturę (tj. od pojęć o charakterze ogólnym do ustaleń szczegółowych), obszar badawczy został wskazany precyzyjnie, badania mają przemyślany charakter i zostały przeprowadzone zgodnie z przyjętą w nauce metodologią. Warto docenić solidne osadzenie rozprawy w realiach, a także stworzenie narzędzi, pozwalających na zgromadzenie danych, pozwalających precyzyjnie opisać sygnalizowane na wstępie problemy. Co istotne, Doktorant nie tylko przeprowadził badania ankietowe, ale faktycznie oparł na nich rozprawę.

4. Ocena formalna rozprawy

Analizując formalną stronę przedstawionej dysertacji należy stwierdzić, iż jej Autor posługuje się - co do zasady - poprawną polszczyzną. W przedstawionej pracy zdarzają się jednak błędy i potknięcia językowe, głównie w części wstępnej. Można tam wskazać przypadki posługiwania się językiem potocznym, nie zaś naukowym, a także językowe lapsusy. Rozprawa wymaga korekty językowej pod kątem stylistycznym, gdyż zdarzają się sformułowania niefortunne bądź niejasne, a także interpunkcyjnej.

5. Konkluzja

Konkludując, należy uznać, iż recenzowana praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej kandydata w określonej dyscyplinie naukowej, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Jako taka zasługuje na pozytywną ocenę. W związku z powyższym, stwierdzam, iż rozprawa doktorska autorstwa Pana mgra inż. Kamila M. Kośmidera pt. „*Polityczno-społeczne i kulturowe wymiary emigracji młodzieży z Polski do Wielkiej Brytanii*” spełnia wymogi przewidziane w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003, Nr 65, poz. 595 ze zm.) i wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

